

Türkiye’de Ekonomik Anayasa ve Üç Önemli Konu

Economic Constitution of Turkey and Three Major Topics

Prof. Dr. S. Rıdvan Karluk

Öz

Türkiye Cumhuriyeti’nde, kuruluşundan sonra en önemli sivil anayasa yapma süreci devam etmektedir. 1982 Anayasamızda ekonomik ve mali hükümler bir bütün olarak değil, aksine dağınık bir şekilde yer almıştır. Anayasada Mali ve Ekonomik Hükümler başlıklı bir Kısım vardır ama bu yetersizdir. 1982 Anayasası, ekonomik ve mali hükümlerin tamamının tek bir Kısımda toplandığı bir anayasa değildir. Türkiye’de Ekonomik Anayasa yapma konusu bugüne kadar gereken ilgiyi görmemiştir. Aynı durum Avrupa Birliği’nde geçmişte söz konusu olmuştur. Avrupa Birliği’nde Maastricht Anlaşması (Avrupa Birliği Anlaşması) 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girerek ekonomik anayasada olması gereken temel kuralları (Maastricht kriterleri) büyük ölçüde düzenlemiştir. Küreselleşen ve krizlerin arttığı bir dünyada ekonomik anayasa yapmak diğer bir deyişle anayasaya ekonomi için bağlayıcı hükümler koymak önemlidir. Çünkü demokrasilerde iktidarlar çoğunluğa dayanarak ekonomik kuralları hiçe sayma alışkanlığındadırlar. Eğer hükümetler yasama organında mutlak bir çoğunluğa sahip iseler, bu kurallar bazen görmezden gelenebilir. Oysa ekonominin iyi işlemesi için gerekli temel ilkeler anayasada olursa, bundan sapma olmaz. Ekonomik ve mali konularda saydamlığın sağlanması, ekonomi yönetiminin denetlenebilir ve hesap verebilir olması, hem demokrasinin yerleşmesi ve hem de ekonomide yolsuzlukların önlenmesi açısından çok önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Maastricht Anlaşması, Ekonomik Anayasa, Ekonomik ve Mali Hükümler, Ekonomik ve Mali Konularda Saydamlık, Ekonomik Kurallar.

Abstract

The most important civil constitution creating process since the establishment of the Republic of Turkey is still ongoing. Economic and financial provisions of our 1982 constitution are not one; in fact they are all over the place. There is an “Economic and Financial Provision” heading under the constitution; however, it is extremely inadequate. The 1982 Constitution is not a constitution in which financial and economic provisions are listed under one section. There has never been an interest to create an Economic Constitution in Turkey until today. The same can be said for the European Union in the past. The Treaty of Maastricht (Treaty of the European Union), which came into force on 1st November 1993, sets the main outline for the fundamental elements (. The Treaty of Maastricht (Treaty of the European Union) on which an economic constitution should be based on. It is extremely important to set binding provisions for the economy under constitutions, especially in a world that is becoming global and where economic crisis is a major issue, as it has become a familiar scene that democratic governments tend to oversee economic rules. In the event that governments are majority voters in the legislative organ, it is easy to oversee such rules. If the basic principles required for a well-operated economy are incorporated into the constitution, nobody can step outside the set rules. Ensuring transparency for economic and financial issues, being able to monitor economic management, and making it accountable is extremely important for preventing fraud in the economy as well as helping democracy settle in.

Keywords: The Treaty of Maastricht (Treaty of the European Union), Economic Constitution, Economic and Financial Provision, Transparency for Economic and Financial Issues, Economic Rules.

Giriş

1982 Anayasası Cumhuriyet Anayasaları arasında en fazla değiştirilen anayasa olarak yakın tarihteki yerini alacaktır. Son değişiklik Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında 5982 Sayılı Kanun ile gerçekleştirilmiş ve halkoyuna sunulan değişiklikler 12 Eylül 2010 tarihinde %57.8 oy oranı ile kabul edilmiştir.

Anayasa değişikliği hakkında TBMM üye tam sayısının 1/5 tutarındaki milletvekili tarafından anayasanın değiştirilmesi teklif dahi edilmez hükümlerine aykırı olduğu ve teklifin anayasada öngörülen aksine Bakanlar Kurulundan gelmesi dolayısıyla şekil eksikliğine dayanılarak iptal davası açılmıştır. Anayasa Mahkemesi, 7 Temmuz 2010 tarihinde Anayasanın değiştirilmez hükümlerine aykırı olduğundan hareketle kısmi iptal kararı vermiştir.

Değişiklik yapılan hükümlerin büyük çoğunluğu bazı iyileştirmelere yol açmıştır ama yeni sorunlara da sebep olmuştur. Toplumsal kutuplaşma yaratmayan, tüm kesimlerin katılımıyla oluşturacak yeni anayasa, AB standartlarında çağdaş, demokratik ve laik bir anayasa olmalıdır. Bu süreç Türkiye açısından hukukun üstünlüğü ve demokrasinin güçlendirilmesi, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması açısından bir fırsat niteliğindedir.

Yeni anayasada, hukuk devleti, insan hakları, temel özgürlükler, yargının bağımsızlığı, pozitif ayrımcılık ilkelerine önem verilmelidir. Diğer taraftan, farklı görüşlerin siyasi partiler ve sivil toplum örgütleri aracılığıyla seslerini duyurabildikleri ve katkıda bulabildikleri bir anayasa sürecinin de anayasanın içeriği kadar önemli olduğu unutulmamalıdır. Yeni anayasa sürecinde AB ile ilişkiler, dış politika ve dış ekonomik ilişkiler marjinal başlıklar olacak gibidir. Oysa bunlar, küreselleşen dünyada en az politik konular kadar önemlidir.

1982 Anayasasında ekonomik ve mali hükümler, Yereli'nin de ifade ettiği gibi (Yereli, 2011, 9) bir bütün olarak değil, aksine dağınık bir şekilde yer almıştır. Anayasada Mali ve Ekonomik Hükümler başlıklı bir Kısım bulunmakla beraber, bu düzenleme Ekonomik Anayasa (Anayasal İktisat) olarak düşünülemez. Çünkü 1982 Anayasası, ekonomik ve mali hükümlerin tamamının tek bir Kısımda toplandığı bir anayasa değildir.

Sözgelimi Vergi Ödevi temel ekonomik ve mali bir düzenleme olmasına rağmen Siyasi Haklar ve Ödevler Bölümü'nde düzenlenmiştir. Anayasa, vergi ödevini kişilere yüklerken, vergi alma hakkını görmezden gelmiştir. Vergi ödevi devletin doğal bir hakkı olarak görülmüş, vergilerin yasa ile konulacağı, kaldırılacağı ve değiştirileceği hükme bağlanmıştır. Dördüncü Kısımda yer alan ekonomik hak ve ödevler birleştirilmelidir.

Yeni anayasa, Türk demokrasisini pekiştirmek ve Türkiye'nin AB üyelik perspektifini güçlendirmek zordur. Tüm kesimlerin katılımıyla, AB'nin kabul ettiği normlara uygun hazırlanırsa, Batı dünyası ile Türkiye arasında son yıllarda başlayan soğukluğu da büyük ölçüde giderebilecektir. Ekonomik anayasa ile kamu ekonomisinin düzen içinde işlemesi için gerekli kurallar oluşturulmalı, kamu ekonomisinde düzen ve istikrar için siyasal iktidarların ekonomik alandaki güç ve yetkileri sınırlandırılmalıdır.

1982 anayasası, çağdaş Türk toplumunun ihtiyaçlarının karşılamaktan uzaktır. Yeni sivil ve özgürlükçü bir anayasa yapılması toplumun tüm kesimlerinden gelen taleplerin bir sonucudur. TBMM Başkanı Çiçek'in de belirtmiş olduğu gibi *"Bu anayasa yürürlükte kaldığı sürece her sabah yeni anayasal sorunla karşılaşmamız kesindir."*

20 Ekim 2012 tarihinde Konya'da Mevlana Üniversitesi'nin yeni akademik yılı açılış programında konuşan TBMM Başkanı Cemil Çiçek, *"Bu dönem parlamentoda görev yapan siyasi partilerimiz yeni bir anayasayı milletimize armağan etmek gibi bir sorumlulukla karşı karşıyadır. Halkımızın beklentilerini karşılamış olacağız"* diyerek yeni anayasa hazırlık çalışmalarının hızlandırılacağı sinyalini vermiştir.

Yeni anayasaya toplumsal barış, huzur ve uyum için kuralların ve kurumların konulması gerekir. Bu kural ve kurumlar anayasal düzeyde belirlenmeli, siyasal iktidarların ekonomiye müdahalesine yasal ve kurumsal sınırlamalar getirilmeli, mali ve parasal kurallar bir bütün halinde yeni anayasada yer almalıdır. Kurallar sınırlı, düzenleyici ve saydam bir yönetim anlayışını, denk bütçeyi, kamu harcamalarının vergilerle finansmanını, para arzını artırma yetkisine ilişkin sınırlamaları, merkez bankasının bağımsızlığını ve mali politikaların sınırlandırılmasını kapsamalıdır.

Günümüz demokrasilerinde bu kuralları anayasal hüküm haline getiren ülkeler hızla artmaktadır. Yeni anayasa yapma çalışmalarının hızlandığı Türkiye'de anayasada, parasal ve mali kurallara bir bütünlük içinde yer verilmelidir. Son küresel krizin de etkisiyle, ülke ekonomisinde muhtemel risklere çapa olması için, mali disiplinin sağlanmasına yönelik uygulanacak politikaların yeni anayasada yer alması, Türkiye ekonomisinin istikrarlı bir yapıya kavuşması için de gereklidir.

Bu konuda Türkçe literatürdeki eksikliği de göz önüne alarak yeni anayasada bir bütünlük halinde bulunması gereken temel ekonomik ve mali kurallar ile Türkiye'nin 53 yıldır gündeminde olan AB üyeliğinde egemenlik devri ile anadil sorunu ve batı demokrasilerinde uygulanan, Türkiye için çok yeni bir kavram olan vatandaş girişimi gibi üç temel konu da çalışmamızda ele alınıp incelenmiştir.

Ekonomik Anayasanın Önemi

Küreselleşen ve krizlerin arttığı bir dünyada ekonomik anayasa yapmak diğer bir deyişle anayasaya ekonomi için bağlayıcı hükümler koymak önemlidir. Dünya ekonomisinde mali piyasaların derinleştiği ve ticari faaliyetin sosyal ve siyasi karar verme mekanizmaları üzerinde önemli bir rol oynadığı küresel dünya ekonomisinde Anayasa bu gerçeği dışlamamalıdır (Oğuz ve Kent, 2011, s. 5). ABD'de anayasalara ekonomik hükümler konulması, devleti işlemez hale getireceği için karşı çıkmıştır. 1986 yılında James Buchanan'ın çalışmalarıyla Kamu Tercih Teorisi ve Anayasal İktisat kavramları iktisat literatüründe yerini almıştır.

İstanbul Ticaret Odası, Türk Anayasa geleneğinde, ekonomik hayata ilişkin düzenlemelerin anayasa yapımcıları tarafından hak ettiği ilgiyi görmediğini vurgulayarak dünyadaki gelişmelerden uzak düzenlemelerin ortaya çıktığı görüşündedir. Bu sebeple yasa koyucu anayasa normunu yaparken ekonomik etkinliği de kriter olarak değerlendirmelidir (Epstein, 1995, s. 290).

Anayasada, siyasi iktidarın ekonomi yönetimine ilişkin yetkilerini düzenleyici, piyasa ekonomisinin kriz yaratmadan işlemesi için kurallar bulunmalıdır. Ekonomik anayasada, devletin varlığı yanında, devle-

tin sahip olduğu bütün yetkileri, vatandaşların özgür iradelerinden kaynaklanan bir uzlaşma sonucu elde ettiği varsayımı yatmaktadır (Işık, Sakal ve Meriç, 2010, s. 3).

Anayasalar devletin siyasi yapısını, idari şeklini, devleti oluşturan organların kuruluş ve işleyişlerini, kişilerin temel siyasi hak ve özgürlüklerini içeren hükümler taşır. Devletin ekonomik yetki ve sorumlulukları ile bireyin ekonomik hak ve özgürlükleri politik anayasa içinde dağınık bir şekilde yer aldığı için ekonomik anayasa yapma ihtiyacı doğmuştur. Bu tip anayasalarda bireyin ekonomik hak ve özgürlükleri anayasada ayrıca düzenlenmektedir.

Ekonomik anayasalarda ekonomik düzenin hukuki çerçevesini oluşturan kural ve kurumlar anayasal hükümler haline gelir ve siyasi iktidarın bu kuralları yok saymasının önüne geçilir. Diğer bir deyişle ekonomik anayasa ile devletin ekonomik güç ve yetkilerinin anayasal normlarla sınırlandırılması söz konusudur (Sakal ve Şahin, 2009, s. 87; Voight, 1997, s. 15).

Ekonomik anayasa, siyasi iktidarların ekonomi üzerindeki subjektif müdahalelerini en aza indirmeyi hedefler. Temel amacı mali ve parasal disiplini sağlayarak hükümetlerin popülist politikalar uygulamalarını engellemek, devletin sınırlandırılması ile bireylerin ekonomik hak ve özgürlüklerini güvence altına almaktır. Bu ise, anayasal hükümlerle devletin faaliyetlerine sınırlar getirilerek gerçekleştirilebilir.

Acar tarafından yapılan anayasal sınırlamaların uygulanabilirliğine yönelik toplumsal bilincin ortaya konulmasını amaçlayan bir anket çalışmasında anket katılanların %75'i anayasal sınırlamaların gerekli olduğunu; %70'i devletin gelir-gider ve borçlanma yetkisinin; %78'i vergilendirme yetkisinin sınırlandırılması gerektiğini; %89'u ise harcamaların kısıtlanmasına inandığını açıklamıştır (Acar, 2001, s. 1393).

Siyasi iradenin kısıtlanması ile ilgili eğilimlerin oluşmasında; küresel ekonomik krizlerin yanı sıra son yıllarda ekonomik anayasa teorisinin yaygınlaşmasının katkısı büyük olmuştur. Bu konudaki çalışmalarla Prof. Dr. Vural Fuat Savaş (Savaş, 1994 ve 2007), Prof. Dr. Coşkun Can Aktan (Aktan, 1997) ve Prof. Dr. Güneri Akalın (Akalın, 1997) konunun Türkiye gündemine girmesini sağlayan öncülerdir.

Demokrasilerde iktidarlar çoğunluğa dayanarak ekonomik kuralları hiçe sayma alışkanlığındadırlar. Eğer yasama organında mutlak bir çoğunluğa sahip iseler, bu kurallar görmezden gelinebilir. Oysa ekonominin iyi işlemesi için gerekli ilkeler anayasada olursa, bundan sapma olmaz. İktidar gücünün sınırlanması demokrasinin sağlığı açısından da önemlidir. Ekonomik ve mali konularda saydamlığın sağlanması, ekonomi yönetiminin denetlenebilir ve hesap verebilir olması, hem demokrasinin yerleşmesi ve hem de ekonomide yolsuzlukların önlenmesi açısından önemlidir.

Ekonomik anayasa somut kurallar bütünüdür. Anayasalarda soyut kavramlara yer verilmesi ekonomik anayasa felsefesiyle bağdaşmaz. Ekonomik anayasa, siyasi iktidarı sınırlamaktan çok siyasi iktidarın ekonomik konularda sınır tanımayan icraatlarına kısıtlama getirerek küresel dünyada son zamanlarda sıklıkla ortaya çıkan krizlere karşı bir "anayasal sübap" etkisi yaratır. Kısaca belirtmek gerekirse, günümüzün çağdaş anayasalarında ekonomik hükümler en az politik hükümler kadar önemlidir (Collignon, 2010b, s. 8).

Ekonomik anayasa ile devletin ekonomik güç ve yetkilerinin anayasal normlarla sınırlandırılması söz konusudur. Böylece her gelen siyasi iktidarın istediği kadar harcamaları arttırıp, vergi oranları üzerinde istediği değişiklikler yapmasını engellemek, gelecek nesillere büyük mali yük getiren borçlanmaya sınır getirmek, kamu gelir ve giderlerini kurallara bağlamak ve denk bir bütçe yapmak mümkün olur (Buchanan, 1986, s. 3).

Devletin para arzını ne ölçüde ve ne şekilde arttıracağını belirlemek, dış ticareti kurallara bağlamak, gelir dağılımı, sosyal güvenlik, kentleşme ve çevre sorunları ile ilgili olarak anayasalara kural koymak çağımızın bir gereğidir (Eker, Altay ve Sakal, 2007, s. 90).

TİSK, iktidarların harcama yapma, vergilendirme ve borçlanma yetkilerinin anayasal düzenlemelerle sınırlanmasından yanadır. Bu sınırlama gerçekleştirildiği zaman özel sektörün yatırım, üretim ve istihdam potansiyeli harekete geçebilecek, uluslararası rekabet gücümüz artacak ve ülke ekonomisinin küresel ekonomi ile entegrasyonu mümkün olacaktır.

Anayasanın mali ve ekonomik alanı ilgilendiren hükümlerinin yeni bir bakış açısı ile ele alınması halinde siyasi iktidarların oy odaklı kararlarına bir sınırlama getirilebilecektir. Bu tür düzenlemeler, siyasi kültür ve rekabette sorumlu davranış modelinin gelişimine de katkı sağlayacaktır (TİSK, 2011, s. 13).

Küresel dünyada piyasalar anayasaların belirlediği sınırlar içinde faaliyet gösterdiği için anayasalardan etkilenmektedir (Rowley, 1997, s. 2). Bu durumda farklı anayasal kurallar farklı uygulamalara yol açmaktadır. Buchanan; "Çalar saatini ayarlayan (bir kural) bir kişi, çalar saatini ayarlamayan (bir başka kural) bir başka kişiden farklı bir saatte uyanacaktır" (Buchanan, 1997, s. 123) diyerek kural ve uygulama farklılıklarına değinmektedir.

Bu sebeple anayasalarda yer alacak temel ekonomik hükümler, farklı uygulamaların önünü kesecek ve dünya ekonomisinde de farklı uygulamalardan doğan krizlerin önüne geçilebilecektir. Bu durumun farkına varan Avrupa Birliği, son krizden ders alarak yeni önlemler almıştır. Avrupa Birliği'nde Maastricht kriterleri ile Büyüme ve İstikrar Paketi düzenlemeleri süre ile sınırlı olmaksızın ilgili hükümetleri bağlar ve bütçe politikaları üzerinde ciddi sınırlamalar getirir.

Türkiye İhracatçılar Meclisi, Türkiye'de anayasa çalışmalarında anayasa ile ekonomi arasında ilişkinin geçmişte yok saydığı görüşünde olup bu konuda şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Başta Anayasa olmak üzere tüm kurumsal yapıların temelinde ekonomi vardır. Toplumun geçmişe ilişkin hafızasının, gelecek kaygısının veya tasavvurunun temelde ekonomi üzerine inşa edildiği, toplumun kurduğu siyasal düzenin kendi içinde veya uluslararası düzlemde barışın güvencesine dönüşmesinin ekonomiye bağlı olduğu ortadadır. Ekonomik açıdan zayıf ülkeler dünya barışına katkı sunmadığı gibi, ortaya çıkan risklerden daha fazla etkilenmesi de mümkündür" (TİM, 2012, s. 12).

Avrupa Birliği'nde Maastricht Anlaşması (Avrupa Birliği Anlaşması) 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girecek ekonomik anayasada olması gereken temel kuralları (Maastricht kriterleri) önemli ölçüde düzenlemiştir. Buna rağmen bazı Avrupa Birliği ülkelerinde son dönemde yaşanan krizlere engel olunamamıştır.

21 Temmuz 2011 tarihinde yapılan Avrupa Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Zirve'sinde Euro bölgesinde ortaya çıkan kriz sebebiyle ekonomik anayasa konusu gündeme gelmiş ve üye devletlerin mali disiplin uygulamalarının cesaretlendirilmesi kararı alınmıştır. Kriz devam ederken yapılan Merkel Sarkozy görüşmesinde 17 Euro bölgesi ülkesinin bütçe açıklarının ve kamu borçlarının önlenmesi ve denk bütçeye üye ülkelerin önem vermesi gerektiği, bunun için gerekli yasal düzenlemenin yapılması konusu görüşülmüş ve Alman anayasa modelinin örnek alınması üzerinde durulmuştur.

Avrupa Birliği'nde ekonomi politikalarının koordinasyonunun iyileştirilmesi amacıyla Komisyon tarafından 29 Eylül 2010 tarihinde önerilen ve Altılı Paket (Six Pack) olarak anılan mevzuat önerisi AB Konseyi tarafından 4 Ekim 2011 tarihinde onaylanmış ve 13 Aralık 2011'de yürürlüğe girmiştir (EU, 2012b, s. 1). Böylece güçlü ekonomik politika eş güdümü yaratılmaya çalışılmıştır (Gök, vd, 2012, s. 166).

Altılı Pakette yer alan düzenlemeler şöyledir:

- Harcama Kuralı: Harcamalardaki genişleme potansiyel büyüme hızını geçmemelidir. Kuralı ihlal eden ülkeler ceza, faizli teminat ve/veya Komisyon uyarılarına maruz kalabilecektir.
- Aşırı Açık Süreci: Borçlarının GSYİH'ye oranı %60'ı aşan ülke, borç miktarını 3 yıl boyunca ve her yıl GSYİH'nin %60'ını aşan kısmının 1/20'si oranında azaltmalıdır.
- İhtiyati politikalardan ciddi sapmalar, GSYİH'nin %0,2'si oranında faizli teminat uygulamasını devreye sokacaktır.
- Aşırı açık veren ülke, GSYİH'nin %0,2'si oranında faizsiz teminat uygulamasına maruz kalacaktır. AB tavsiyelerini dikkate almayan ülkelerin teminatları cezaya çevrilebilecektir.
- İBP'de yer alan amaçlar ulusal bütçe çerçevelerine yansıtılacak ve kamu maliyesine ilişkin çok yıllık planlama yaklaşımı benimsenecektir. Muhasebe ve istatistiki raporlarda, bağımsız gözetim ve analiz süreçlerinde üye devletlerin uyması gereken asgari koşullar tanımlanmaktadır.
- Aşırı Dengesizlik Süreci (ADP): Çeşitli ekonomik göstergelerden oluşan bir puan tablosu baz alınarak dengesizlik riskleri düzenli olarak değerlendirilecek ve ciddi dengesizliklerin belirlendiği üye devletler için ADP devreye girecektir. ADP'ye tabi olan üye devlet belli bir takvim içinde gerçekleştireceği eylemleri içeren düzeltici bir eylem planı hazırlayacak; eylemlerin gerçekleştirilmesinde sürekli başarısız olunması durumunda yaptırımlar devreye girecektir. ADP tavsiyelerini uygulamakta tekrarlayarak başarısız olunması durumunda, söz konusu ülke GSYİH'nin %0,1'ine denk gelen miktarda yıllık para cezası ödemek zorunda kalacaktır (ABGS, 2011, s. 2).

Krizin Avrupa'da yayılmasını önlemek için 23 Ekim 2011 tarihinde yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nin gündemindeki önemli başlıklar arasında; Avrupa'nın içinde bulunduğu mali krizin etkilerini en aza indirebilmek için EFSF'nin (European Financial Stability Facility: Avrupa Mali İstikrar Fonu) güçlendirilmesi, Yunanistan'ın borcunun düşürülmesi ve Avrupa bankacılık sektörünün kurtarılması yer almıştır.

8 Aralık 2011 tarihindeki Zirve'de Avrupa Birliği üyesi 25 ülkenin Devlet ve Hükümet Başkanları Euro bölgesinde bütçe disiplini sağlayan Mali Anlaşma konusunda uzlaşmışlardır. AB Konseyi Başkanı Herman Van Rompuy "*Bütün bunları borç krizini aşmak veya kamu borcunu düşürmek için yapmıyoruz, bu adımları sonuçta ekonomik büyümeyi ve istihdamı sağlamak için atıyoruz*" dese de, esas amaç borç krizini aşmak ve kamu borcunu düşürmektir.

Brüksel'de 1-2 Mart 2012 tarihlerinde gerçekleştirilen AB Zirvesi'nde AB Devlet ve Hükümet Başkanlarından 25'i yüksek bütçe açığına karşı Mali Sözleşme'yi (İstikrar, Koordinasyon ve Yönetişim Anlaşması) imzalarken, İngiltere ve Çek Cumhuriyeti'nin sözleşmeye taraf olmayı reddetmeleri tepkiyle karşılanmıştır. Bu gelişmeler, AB'de de tüm üyeleri bağlayıcı ekonomik bir anlaşmanın ne kadar gerekli olduğunu ortaya koymuştur.

Mali Sözleşme "dengeli bütçe kuralını" getirerek Euro bölgesinde daha güçlü bir gözetim sağlamayı amaçlamaktadır. Sözleşme'de bütçelerin dengede olması ya da bütçe fazlası vermesi şartı bulunmaktadır. Bu şart, ancak yıllık bütçe açığı piyasa fiyatlarıyla GSYH'nin %0,5'ini aşmadığı takdirde karşılanabilir.

Dengeli bütçe kuralının üye devletlerin ulusal hukuk sistemlerine, anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren bir yıl içinde (mümkün ise anayasalara) aktarılması gerekmektedir. Bu kuraldan sapma olması durumunda, otomatik düzeltme mekanizması devreye sokulacaktır. Avrupa Birliği Adalet Divanı, dengeli bütçe kuralının ulusal mevzuata aktarılıp aktarıldığını denetleyebilecektir. Divanın kararı bağlayıcı olacaktır.

Türkiye'nin üye olmak için 53 yıldır kapısında beklediği Avrupa Birliği'nde bu gelişmeler olurken ve ekonomik anayasa yapma konusunda bir fırsat varken ekonomik anayasaya karşı çıkanlar da bulunmaktadır.

Onlardan biri olan Nami Çağan’ın bu konudaki görüşleri şöyledir: “Anayasal iktisatçılarca ileri sürülen bir kısım önermeler çekici görünmekle birlikte, temelde yeni sağ ideolojiyi devletin resmi ideolojisi haline getirmek amacı açık olarak ortaya çıkmaktadır. Anayasa ile liberal olmayan hükümetlere de liberal ekonomi politikasını dayatmaya çalışmak, demokratik düşünceye aykırı bir otoriter yaklaşımdır. Devletin ekonomik sınırlarının anayasada belirlenerek hükümetlerin asli görevleri olan politika alanlarını daraltmak, politikacıları da mekanik görev yapan teknisyenler konumuna getirir... Her siyasal iktidarın ekonomik anayasa ya uyma zorunluluğu, siyasal parti ve siyasal tercih farklılıklarını ortadan kaldırır. Bu çeşit bir liberalizmi ‘otoriter liberalizm’ olarak nitelendirmek yanlış olmasa gerekir” (Çağan, 1992; Çağan, 1997, s. 130).

Sevim Görgün de ekonomik anayasa yapmayı eleştirmektedir: “Bu tür bir ekonomik düzeni serbest piyasa ekonomisi olarak nitelemek mümkün değildir. İktisadi anayasa ancak kumanda ekonomilerinde uygulanabilir. Yapılması gereken demokratik sistem içinde mevcut denetim mekanizmalarını güçlendirmektir. Bu da anayasa ile kurumların özerkliğini ve kişisel özgürlüğünü sınırlayarak değil artırarak ve başta partiler olmak üzere demokratik örgütlenmenin yayılmasını özendirerek mümkün olur. Kamu harcamalarının, kamu hizmetlerinin ve ekonomiye kamu müdahalesinin artmasını politikacılar ve bürokratların öz çıkarlarını korumaya yönelik kararları ile izah etmek, sorunu çok basite indirgemek olur” (Görgün, 1992, s. 150).

Turgut Tan ise, ekonomik anayasa yapmanın uygulamada gereksiz duraksamalara yol açabileceğini savunmaktadır: “1982 Anayasası’nın mülkiyet hakkı, özel girişim özgürlüğü, planlama, piyasaların denetimi ve dış ticaretin düzenlenmesine ilişkin ve ekonomik düzeni doğrudan ilgilendiren temel hükümleri konusunda bugüne dek önemli bir değişiklik önerisine rastlayamadık. Anayasal iktisat görüşü yanlılarının kamunun enflasyonist politikalarına engel olmak amacıyla Anayasa’ya konulmasını önerdikleri yeni hükümlerin de uygulamada gereksiz duraksama ve tartışmalara yol açabileceklerini düşünmekteyiz” (Tan, 2001, s. 19).

Erdal Türkkan anayasal ekonomi yapımına karşı çıkmaktadır: “Anayasal ekonomi, demokrasinin ekonomi boyutunu statik bir şekilde ele alma eğilimindedir ve demokratikleşmenin bir süreç olduğu gerçeği ile uyumsuzdur. Diğer bir ifade ile anayasal ekonomide üstü açık veya kapalı bir biçimde, devletin sınırlandırılarak katılaştırılması görüşü hâkimdir” (Türkkan, 1996, s. 350).

İTO’nun hazırlamış olduğu Anayasa Raporu’nda da (İTO, 2011) yeni anayasanın “ekonomik anayasa” mantığı ile düzenlenmemesi gerektiği dile getirilirken, ekonomik hükümlerin temel amaçlarının ekonomik ve insani gelişmişlik, istikrar, sürdürülebilirlik ve devletin anayasadan kaynaklanan görev ve sorumluluklarının yerine getirilmesi olduğu vurgulanmıştır.

Türkiye’de 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında devlete pozitif edim yükleyen sınırlamalar çok azdır. Bunlar; temel eğitimin parasızlığı, ananın ve çocuğun korunması, herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu, devletin herkesin ruh ve beden sağlığını koruyacağını belirten maddelerdir (Çimen, 2011, s. 27). Fakat zaman içinde dünyada meydana gelen gelişmeler ve ekonomik haklara küresel dünyada önem verilmemesinden dolayı çağdaş anayasalarda ekonomik haklara ilişkin hükümler giderek artmıştır.

Piyasaların Denetimi, Münhasır Ekonomik Bölge ve Dış Ticaretin Düzenlenmesi

1982 Anayasası’nın 167’nci maddesindeki “piyasaların denetimi” başlığının “piyasaların düzenlenmesi” olarak değiştirilmesi gereklidir. Çünkü, serbest piyasa ekonomilerinde piyasaların denetimini devlet yapmaz. Bu, merkezi planlı ekonomiler için geçerli bir kuraldır. Devlet, piyasanın düzgün işlemesi için gerekli olan kuralları koyabilir. Bu düzenleme kurula- cak özerk kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilir.

Hacettepe Üniversitesi’nin Anayasa Taslağı’nda bu konu şöyle düzenlenmiştir: “II. Piyasaların Denetimi ve Dış Ticaretin Düzenlenmesi MADDE 217- Devlet, para, kredi, faiz, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemlerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alır; piyasalarda fiili veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme, kartelleşme ve oligopolü önler. Dış ticaretin ülke ekonomisinin yararına olmak üzere düzenlenmesi amacıyla ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri yükümlülükler dışında ek mali yükümlülükler koymaya ve bunları kaldırmaya kanunla Bakanlar Kuruluna yetki verilebilir” (Hacetepe, 2012, s. 101).

Gelişen olaylar ve Türkiye’nin üç tarafının denizlerle çevrili olması sebebiyle yeni anayasaya Türkiye’nin ekonomik çıkarlarını koruyucu önlemler almasına ilişkin bir madde konulmalıdır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) arasında yaşanan münhasır ekonomik bölge gerginliği sebebiyle böyle bir anayasa maddesine ihtiyaç vardır. Kıbrıs adası çevresindeki münhasır

ekonomik bölge anlaşmazlığına Türkiye, İsrail ve Yunanistan'ın taraf olması, konunun önemini ortaya koymaktadır (Erhan, 2011, s. 4).

Münhasır Ekonomik Bölge kavramı 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ile düzenlenmiştir: Münhasır Ekonomik Bölge, karasularının ötesinde ve bu sulara bitişik bir bölge olup bu bölgede belirlenen özel hukuki rejime tabidir (Md.55). Rejim gereği kıyı devletin hakları ve yetkileri ile diğer devletlerin hakları ve serbestlikleri bu Sözleşme'nin ilgili maddeleriyle düzenlenmiştir. Bölge, kıyı devletin kıyısından başlar ve 200 millik alanı kapsar (Md.öy). Bu alanda kıyı devletler sınırlı egemenlik hakkına sahiptir.

Sözleşme'ye göre kıyı devletler, bu bölgede deniz yatağı üzerindeki sulara ve deniz yataklarındaki kaynakların araştırılması, işletilmesi, korunması ve yönetimi konuları ile ilgili faaliyetlerde bulunma hakkına sahiptir. Türkiye ile GKRY arasındaki krizin sebebi, GKRY'nin Kıbrıs'ın tek temsilcisi olarak adanın kaynaklarını istediği gibi kullanabileceğini varsaymasıdır. Türkiye, adanın zenginliklerinin Kıbrıs Türk ve Rum halklarına ait olduğu ve Kıbrıs'ın nihai statüsü belirlenmeden bu zenginliklerin işletilmesinin doğru olmayacağını savunmaktadır. Bu hakların güvence altına alınması için Türkiye'nin hakları anayasa maddesi haline getirilmelidir.

Diğer taraftan Anayasa'nın 167/II'nci fıkrasında yer alan "... ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri mali yükümlülükler dışında ek mali yükümlülükler koymaya ve bunları kaldırmaya kanunla bakanlar kuruluna yetki verilebilir" hükmü, AB mevzuatı ile çelişmektedir. Bu hükmün yeni anayasadan çıkarılması gerekir (Savaş, 2007, s. 216).

AB ile 1 Ocak 1996 tarihinden bu yana gümrük birliği içinde olduğumuz için Türkiye, AB'nin ortak gümrük tarifesine (OGT) AB resmi gazetesinde yayınlandığı zaman otomatik olarak uymak zorundadır. Bu konuda Bakanlar Kuruluna yetki vermeye gerek kalmamıştır. Gümrük Birliği'nin temel özelliği, üye ülkelerin kendi aralarındaki ticarete hiçbir şekilde miktar ve gümrük vergisi kısıtlamalarının bulunmaması ve üçüncü ülkeler ile ticaretlerinde de ortak bir gümrük tarifesi uygulamalarıdır (Karluk, 2009, s. 260).

AB'nin üçüncü ülkelerle ticarete uyguladığı tercihli tarifeler Türkiye tarafından kabul edilmektedir. Güney Kore, Avrupa Birliği ile 6 Ekim 2010 tarihinde bir

Serbest Ticaret Anlaşması imzalamış ve Anlaşma 1 Temmuz 2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu STA, Avrupa Birliği'nin imzaladığı en kapsamlı ikili ticari anlaşmadır.

Avrupa Birliği ve Türkiye arasındaki Gümrük Birliği'ni kuran 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 16'ncı maddesine göre, Türkiye'nin Avrupa Birliği tarafından imzalanan tercihli ticaret anlaşmalarına uyum sağlaması öngörülmüştür. Ancak Türkiye'nin AB üyesi olmaması gerekçe gösterilerek Türkiye Avrupa Birliği'nin Güney Kore ile yürüttüğü müzakerelerde karar mekanizmasında yer alamamış ve çıkarlarını koruyamamıştır.

STA'nın yürürlüğe girmesinin ardından Güney Kore malları Avrupa pazarına düşük veya sıfır gümrükle girip Türk pazarına da kolayca ulaşabilmekte, ancak Güney Kore'nin Avrupa Birliği'ne yönelik vergi ve tarife avantajları Türkiye için uygulanmamaktaydı. Bu sakıncayı gidermek için 26 Mart 2012 tarihinde Türkiye-Güney Kore Serbest Ticaret Anlaşması Ortak Bildirisi imzalanmıştır.

OGT'ye otomatik uyum, egemenlik yetki devrini gerektiren bir uygulama olması sebebiyle yeni anayasada bu konu yeniden düzenlenmelidir.

2011 Yılı İlerleme Raporu'nun 33'ncü başlığı Mali ve Bütçesel Hükümlere ilişkindir: "... AB müktesebatına uyum sağlanmasına devam edilmiştir. Türk gümrük mevzuatı AB müktesebatı ile büyük ölçüde uyumludur. Ancak, tam uyuma ve uygulamaya yönelik ilave çaba gösterilmesi gerekmektedir." Tam uyumun sağlanması durumunda ortaya çıkacak egemenlik ile ilgili hukuki sorunlara yol açmamak için yeni anayasada düzenleme yapılmalıdır.

Denk Bütçe, Borç Sınırı ve Merkez Bankası Özerkliği

Avrupa Birliği üyelerinde kamu açıklarının yol açtığı kötü sonuçları ortadan kaldırmak amacıyla, kamu açıkları ve borçlanmaya sınır getirme, bu yönde anayasalara hüküm koyma girişimleri son borç krizinden sonra artmış, ekonomik anayasa kapsamında kamunun ekonomi alanındaki yetkilerinin (harcama, vergileme, borçlanma, emisyon) sınırlandırılması gündeme gelmiştir.

Devlet bütçesinin gelirler ile giderlerinin birbirlerine eşitliği anlamında denk olması, ekonomik istikrar açısından arzu edilen bir hedeftir (Savaş, 2007, s.

203; Acar, 2001, s. 1393). Denk bütçe ilkesinin göz ardı edilmesi, bütçe açıklarının ortaya çıkmasına, bu ise hükümetlerin iç ve dış borçlarının artmasına ve para basma yetkisinin sınırsız biçimde kullanılmasına yol açmıştır (Savaş, 2000, s. 101).

1982 Anayasası'nın Kurucu Meclis'teki hazırlık aşamasında ekonomik kriterler ile ilgili bazı öneriler yapılmış ise de bunlar kabul görmemiştir. Krizlerin sıkça ortaya çıktığı günümüzde Türkiye'nin 1980 öncesinde olduğu gibi ekonomik sıkıntılar ile karşılaşmaması ve dış krizlerden etkilenmemesi için temel kurallar anayasada yer almalıdır.

Avrupa Birliği'nde üye devletlerden uymaları beklenen ekonomi politikalarının uygulanmasına yönelik kurallar, Maastricht kriterleri ve İstikrar ve Büyüme Paketi ile belirlenmiştir. Maastricht kriterleriyle siyasi iktidarların ekonomi üzerindeki yetkileri sınırlandırılmış (Günay ve Özen, 2002, s. 75), Avrupa Birliği'ne üye devletlerden uymaları beklenen parasal ve mali sınırlamalar belirlenmiştir. Borç stokunun AB ülkelerinde olduğu gibi GSMH'nin belirli bir yüzdesini (Maastricht kriteri %60) aşmaması ve konsolidebütçe açığının GSYH'ya oranının %3 ile sınırlandırılması anayasaya konabilir.

Güneri Akalın kamu borçlanmasına bir kısıt getirilmesinden ve bütçe açıklarının GSMH'nin %3'ü ile sınırlandırılmasını, kamu bütçe açıklarının ve borç stokunun Maastricht kriterlerine uyumlu olmasını, anayasada piyasa ekonomisine geçişi destekleyen düzenlemelere yer verilmesini, denk bütçenin sağlanmasını savunmaktadır:

“Ülkemiz anayasasında önce piyasa ekonomisine geçişle ilgili değişiklikler yapılmalı, daha sonra anayasal iktisat önerileri tartışmaya açılmalıdır. Bu sayede hacmi önemli ölçüde küçültülen devletin temel işlevleri yeniden tanımlanmalı ve anayasada belirlenmelidir. Bu hususta devletin, sosyal refah hizmetleri adına piyasa gelir dağılımına müdahalesi kaldırılmalı; ilke olarak devletin işlevleri; adalet, savunma, iç güvenlik, dış temsil, genel idare, halk sağlığı, zorunlu eğitim, alt yapı yatırımları ve yoksullar için güvenlik ağından ibaret olmalıdır.

Denk ve tek bütçe ilkesi hayata geçirilmelidir. Bu amaçla meclislerde önce gelir bütçesinin kabulü ve harcamaların gelirlerle sınırlandırılması ilkesi benimsenmelidir. Ayrıca merkezi devlet ve mahalli idare harcamaları top-

lamının GSMH'nin % 25'ini aşamayacağıının yanında, yıllık kamu harcamaları artış hızının GSMH'nin artış hızı ile sınırlı kalması kabul edilebilir. Vergilerin tabana yayılabilmesi için ve bedavacılık sorununun çözülebilmemesi için her vatandaşa bir vergi numarası verilmesi ve bu vergi cüzdanının kimlik ve seçmen kartı yerine geçmesi sağlanmalıdır. Vergileme prensibi olarak ödeme gücü yerine yararlanma ilkesi benimsenmelidir.

Salt sosyal malların finansmanı içinse düz oranlı vergi ya da KDV uygulanabilir. İç ve dış borç stokunun GSMH'nin % 60'ı ile sınırlandırılması gerekmektedir. Borçlanmanın kendi kendini finanse edebilecek projeler ile sınırlı tutulması ve dış borçlanmaya gidilmesi halinde, bunun döviz gelirini arttırıcı projeler ile kayıtlanması kabul edilebilir. Kamu bütçe açıklarının GSMH'nin % 3'ünü aşmaması hükme bağlanabilir. Vergi ve harcamalar ile ilgili hususların yasama organlarında salt çoğunluk yerine, 2/3 nitelikli çoğunlukla alınması sağlanmalıdır” (Akalın, 1997, s. 20).

Coşkun Can Aktan, anayasaya toplam kamu gelirleri yükü konusunda sınırlama getirilmesinden yanadır: *“Toplam kamu gelirleri yükü yüzde otuzdan fazla olamaz. Toplam kamu gelirleri yükü merkezi ve yerel yönetimlerin tarh ve tahsil ettiği vergi gelirleri toplamının reel GSMH'ye oranlanmasıyla hesaplanır” (Aktan, Dileyci ve Saraç, 2007, s. 164).*

Aktan ayrıca para arzının artırılmasının kısıtlanmaması için anayasaya kriter konulmasını savunmaktadır: *“Para arzındaki yıllık büyüme oranı % 5' ten fazla olamaz. Bu oranın üzerinde bir emisyon artışı % 10' u aşmamak kaydıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üye tam sayısının üçte iki çoğunluğunun kararıyla yapılabilir. Savaş ve olağanüstü halin söz konusu olduğu durumlarda yıllık emisyon artışı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin salt çoğunluğunun kararına bağlıdır.”*

Gülten Kazgan kamu borçlanmasına sınır getirilmesi görüşündedir: *“İtiraf edelim ki, anayasal iktisat anlayışı bize demokrasiyi kısıtlayan bir yaklaşım gibi gelmişti önceleri. Ama gelip giden iktidarların davranışlarını görünce, galiba başka çare yok diye düşünmeye başladık. Hükümetler, şimdi yüksek oranda kısa vadeli iç borç dış borç alıyor, bu da dönüp dolaşıp tekrar para arzını genişletici bir süreç yaşıyor. Bu bakımdan 'kamu kesimi borçlanma gereğini' gayri safi milli hasılanın % 6-7'si gibi bir oranla sınırlamayı bir anayasa maddesine dönüştürmekte yarar olabilir” (Kazgan, 1995, s. 3).*

Buna karşılık anayasaya ekonomi alanlarında kısıtlanma konmasına karşı olanlar da vardır. Ergun Özbudun bu konuda şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “*Ekonomi politikalarının genel çerçevesinin katı anayasa kuralları ile belirlenmesi, siyasi partilere büyük ölçüde tek tip bir ekonomi politikası empoze eder. Günümüzün batı dünyasında siyasi partiler arasındaki en önemli görüş farklarının daha çok ekonomik politikalar alanında yoğunlaştığı düşünülürse, böyle bir anayasal kısıtlama partileri birbirine benzer ekonomik politikalar izlemeye zorlar; dolayısıyla partiler arası yarışmanın anlamı bir ölçüde ortadan kalkmış olur. Seçmenler, farklı parti programları arasında bir tercih yapma imkanından yoksun kalırlar.*

Bu durum siyasal partilerin belli ve ayırt edilebilir programlarla seçmen karşısına çıkmaları, seçmenin tercih ettiği partinin hükümet olarak tam yetki ve sorumlulukla bu programı bir seçim dönemi boyunca uygulaması, ertesi seçimlerde de bu uygulamanın başarı derecesine göre seçmenler tarafından ya ödüllendirilmesi veya cezalandırılması şeklinde özetlenebilecek olan ‘sorumlu parti hükümeti’ (responsible party government) modelini de tahrip eder. Anayasal sınırlamalar yüzünden programını tam uygulayamayan bir iktidar partisi, kolayca ve haklı olarak bu başarısızlığın sorumluluğunu anayasaya yıkabilir. Bu nedenle seçimlerin, seçimler yoluyla partilerin sorumluluğunu gerçekleştirmeleri gerekir” (Özbudun, 1992, s. 4).

Bu eleştirilere rağmen AB’de olduğu gibi özellikle bütçe açığı ve borçlanma konusunda anayasaya sınırlayıcı bir hüküm konulmasında yarar vardır. 2009 yılı sonlarında başlayan, 2010 yılı başında ciddileşen, 2010 yılı sonlarına doğru Avrupa’nın Euro bölgesindeki Yunanistan, Portekiz, İrlanda, İspanya ve İtalya’daki krizler ciddi borç yüklerinden kaynaklanmıştır.

Dünya Bankası’nın 2010 yılı son çeyrek toplam dış borç verilerine göre, bu ülkeler arasında 2 trilyon 595 milyar dolarla İtalya en fazla borç yüküne sahipken, bu ülkeyi 2 trilyon 546 milyar dolarla İspanya ve 2 trilyon 321 milyar dolarla İrlanda izlemiştir. Yunanistan’ın 581,6 milyar dolar, Portekiz’in 548,4 milyar dolar borcu vardır. Krizler İrlanda Cumhuriyeti’nde başlamış daha sonra sırasıyla Portekiz ve Yunanistan’a sıçramıştır. Yunanistan’da kriz derinleşmiş ve ülke IMF ve AB ile borç anlaşması yapmıştır. Kriz, Euro bölgesinin kurulduğu 1999 yılında bu yana görülen ilk krizdir.

Yeni anayasada bütçelerin denk olma ilkesi anayasal güvence altına alınmalı, bütçe dışı harcamalar ile borçlanmaya sınırlama getirilmelidir. Bütçe açığı ve merkezi yönetim borç sınırları ancak doğal afet ve ekonomik durgunluk gibi belli şartlar altında TBMM’nin salt çoğunluğu ile aşılabilmelidir. Kamu kuruluşları ile yerel yönetimlere bütçe dengesini koruma zorunluluğu getirilmeli ve mevzuatta buna uygun düzenleme yapılmalıdır.

Kamu harcamaları içinde iç ve dış borç geri ödemeleriyle bunların faizleri de yer almaktadır. Bu harcamalara bir sınır getirilmez ise, harcamalar ve borçlanmalar Euro bölgesinde olduğu gibi ekonomi üzerinde olumsuz etkiler yaratır. Vergilerin, kamu hizmetlerinin genel karşılığı olduğu anlayışı doğrudan anayasal ilke haline getirilmedikçe, borçlanma ağırlıklı politikalar önlenemeyecek, bu durum ekonomik krizlere ortam hazırlayacaktır.

Anayasada Merkez Bankası’nın statüsü ve para arzı ile ilgili olarak hüküm bulunmamaktadır. 8 Ağustos 2011 tarihli 649 sayılı KHK ile 3046 sayılı Yasa’ya (Md.19/A) “*Bakan bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşların (5018 sayılı Kanuna ekli (III) sayılı cetvelde yer alan kuruluşlar dahil) her türlü faaliyet ve işlemlerini denetlemeye yetkilidir*” cümlesi eklenmiştir. Bu gelişme Merkez Bankası gibi özerk kurumların bağımsızlıkları konusunda şüphe uyandırmaktadır.

Bu sebeple özerk kurumların statülerinin anayasal güvenceye alınmasında yarar vardır. TİSK Raporu’nda Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın araç ve Banka’nın hedeflerine ulaşabilmesi için politika bağımsızlığına sahip olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Piyasa ekonomilerinin geçerli olduğu küresel bir dünyada hükümetten bağımsız özerk kurumların varlığına ihtiyaç vardır.

Merkez Bankası’nın özerk olması, siyasi otoritenin baskılarından uzaklaşması açısından önemlidir. 2010 ve 2011 AB Türkiye İlerleme Raporları’nda Merkez Bankası Kanunu’nun Banka’nın bağımsızlığını tam olarak sağlayamadığı eleştirisi yapılmıştır. Bu eleştiri haklıdır. AB’de Maastricht Anlaşması ile üye ülke merkez bankalarının bağımsızlığı garanti altına alınmıştır. Avrupa Topluluğunu Kuran Anlaşma’nın (eski 105) yeni 127 ve devamı maddelerinde Avrupa Merkez Bankası’na ilişkin düzenlemeler yer almaktadır (Md. 130).

Egemenliğin önemli göstergelerinden biri ülke parasını basma yetkisinin kimde olduğudur. Anayasamızın 87’nci maddesi, para basılmasına karar verme yetkisini Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne vermiştir. Fakat emisyonun kontrolü siyasi iktidardadır. Siyasi iktidarın müdahalelerini ortadan kaldırmak için para basma yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne ait olmak üzere, anayasal olarak özerkliği garanti edilmiş bulunan Merkez Bankası’nda olmalıdır.

Para arzına ilişkin yetki TBMM tarafından sadece savaş ve olağanüstü durumlarda kullanılmalıdır. Ayrıca, enflasyonla mücadelede önemli bir araç olan yıllık para arzı artışına (emisyon) anayasal bir kısıtlama getirilmeli ve bu artış Savaş’ın da belirttiği gibi GSMH’nın yıllık büyüme hızına endekslenmelidir.

Sayıştay

1982 Anayasası’nın Sayıştay’ı düzenleyen maddesi, eksiklikleri olan bir maddedir. 1982 Anayasası, devlet gelir ve giderleri ile malları üzerinde Parlamento denetim için iki yol kabul etmiş, genel kuralın istisnasına da yer vermemiştir. Bunlardan biri Anayasanın 160’ncı maddesinin öngördüğü Sayıştay’ca yapılan diğeri Anayasanın 165’nci maddesinde belirtildiği üzere yasa gereğince kurulan ve denetimin TBMM’ce yapılmasını öngören bir sistemle gerçekleştirilen denetimdir. Anayasanın 165’nci maddesinde sermayesinin yarısından fazlası doğrudan ya da dolaylı olarak devlete ait kamu kurum, kuruluş ve ortaklıklarının denetim esaslarının kanunla düzenleneceği kurala bağlanmıştır.

Bu madde kapsamındaki kamu iktisadi teşebbüsleri dışında, geliri, bütçe içi veya bütçe dışı kamu kaynaklarından oluşan tüzel kişiliğe sahip ve bir kamu hizmeti yapmak üzere kurulan tüm kamu kuruluşları ile kamu kaynağı kullanılan her alanın Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetim yapma görev ve yetkiyle donatılan Sayıştay’ın denetimine tabi olması anayasal zorunluluktur.

Anayasa’nın 160’nci maddesinde yer alan “*Vergi, benzeri mali yükümlülükler ve ödevler hakkında Danıştay ile Sayıştay kararları arasındaki uyumsuzluklarda Danıştay kararları esas alınır*” hükmü, Danıştay’ın Sayıştay üzerinde bir yüksek mahkeme olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir. Anayasada yer alan bir yüksek mahkemenin diğeri bir mahkeme üzerinde en azından kararları açısından yer alması bir çelişkidir ve bu durumun yeni anayasada düzeltilmesi gerekir.

Ekonomik ve Sosyal Konsey

Ekonomik ve Sosyal Konsey, 2001 yılında 4641 sayılı “*Ekonomik ve Sosyal Konseyin Kuruluşu, Çalışma Esas ve Yöntemleri Hakkında Kanun*” ile kurulmuştu. Ancak Ekonomik ve Sosyal Konsey yasaya rağmen etkin çalışmamaktadır. Üye olmak istediğimiz bazı AB ülkelerinde Ekonomik ve Sosyal Konsey anayasaya hükmü halinde getirilmiştir (Fransız Anayasası, Md. 69-71).

2010 yılında Anayasanın 166’ncı maddesine “*Ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulmasında hükümete istişari nitelikte görüş bildirmek amacıyla Ekonomik ve Sosyal Konsey kurulur. Ekonomik ve Sosyal Konseyin kuruluş ve işleyişi kanunla düzenlenir*” hükmü eklenmiştir. Böylece işçi ve işveren sendikaları, tüccar, esnaf, sanayicinin bağlı olduğu dernekler, meslek örgütlerinin ve odaların çatı kuruluşları olan birlik ve konfederasyon temsilcileri ile hükümet üyelerinden oluşan Ekonomik ve Sosyal Konsey anayasal güvence altına alınmıştır. Konsey ile toplumun çalışan ve üreten kesimleri sosyal ve ekonomik politikaların belirlenme sürecine katılmıştır.

Ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulmasında danışma niteliğinde de olsa Ekonomik Konsey oluşturulması olumlu bir gelişmedir. Çünkü özerk, bağımsız yapılar oluşturarak iktidarın paylaşılması çoğulcu demokrasinin temel ilkelerindedir. Konsey’in bağımsızlığı ve tarafsızlığı da önemlidir.

Hükümetin ekonomik politikalarını objektif olarak eleştirmeden onaylayan bir Konsey’in Anayasa’da yer almasının bir anlamı yoktur. Konsey’de sosyal tarafların ağırlıkta olması gerekir. Konsey’in zorunlu ve danışma olmak üzere iki çeşit görevi bulunmalıdır. Zorunlu görevinin vergi, kamu harcamaları ve istihdam ile ilgili alanlarda, danışma görevinin ise hükümetten gelecek Konsey’in ilgi kapsamındaki alanlarda olmasında yarar vardır.

Ekonomik ve Sosyal Konsey’in oluşumunda Savaş’ın önerisi örnek alınabilir: “*Ekonomik Konsey; üniversite, işçi ve işveren sendikaları üst yönetimi, odalar ve borsalar ile demokratik ilkelere göre kurulup çalışan özel sektör meslek kuruluşlarından oluşur. Konsey’in kuruluş ve çalışma esasları yasa ile belirlenir*” (Savaş, 2007, s. 224).

TİSK, Konsey’in oluşumunda sosyal tarafların temsilinin ağırlıkta olmasından yanadır. Bu konudaki diğeri önerileri ise şöyledir: Konsey’in zorunlu ve

ihtiyari olmak üzere iki çeşit danışma fonksiyonu olması, zorunlu danışma niteliğinin bütçe ve istihdama ilişkin temel yasalara konulması, ihtiyari danışma niteliğinin yasama ve/veya yürütme organından gelecek talepler doğrultusunda devreye girmesi, ESK'ya özel sektör temsilcileri arasından Kamu Denetçisi önerme imkanının sağlanması, Konsey tarafından çalışma konularına ilişkin yıllık raporlar yayınlanması (TİSK, 2011, s. 7).

Uluslararası İlişkiler

1982 Anayasasında uluslararası ilişkiler 90'ncı maddede düzenlenmiştir. Yabancı ülkelerle ve uluslararası kuruluşlarla yapılacak anlaşmaların onaylanması, TBMM'nin onaylamayı bir yasa ile uygun bulmasına bağlanmıştır. Maddenin ikinci fıkrasındaki "Ekonomik, ticari veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan andlaşmalar, devlet maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayımlanma ile yürürlüğe konabilir" hükmü değiştirilerek bu kapsamdaki anlaşmaların TBMM'nin "bilgisine" değil, "onayına" sunulması gerekir.

Benzer bir hüküm Fransız Anayasasında da vardır: "Madde: 53 Barış sözleşmeleri, ticaret sözleşmeleri, uluslararası kuruluşlara ilişkin, devletin mali sorumluluğuna matuf, yasama niteliğindeki düzenlemeleri değiştiren, kişilerin durumlarına ilişkin, toprak terki, değişimi yahut ilhakını öngören uluslararası sözleşme ya da anlaşmalar, ancak bir yasa ile onaylanır."

1963 tarih ve 244 sayılı yasa, (Md. 3 ve 5) anlaşmaların onaylanmasında Bakanlar Kurulu'nu yetkilendirmektedir. Hükümetler daha önce yapılmış olan bir anlaşmaya dayandığı ya da teknik olduğu gerekçesiyle yapılan yeni bir anlaşmayı yasama organının gündemine getirmeme hakkına sahiptir. Hangi türden anlaşmaların yasama organının gündemine getirileceği hükümetin tercihinin bağlıdır. Oysa AB ülkelerinde ve ABD'de yasama organları uluslararası anlaşmaların onay süreçlerinde çok daha etkilidir.

ABD anayasasına göre Senato tarafından üçte iki çoğunlukla onaylanmayan anlaşmalar yürürlüğe girmez. Senato bazen bu hakkını onaylamama yönünde kullanabilir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Başkan Wilson'un imzaladığı Versay Barış Anlaşması Kongre (Temsilciler Meclisi ve Senato: SECTION. 1. All legislative Powers herein granted shall be vested in a Congress of the United States, which shall consist of a Senate and House of Representatives) tarafından reddedilmiştir.

Türkiye'nin istediği ve satışı için Kongre onayı gereken yüksek teknoloji ürünü silahların satışı konusunda ABD ile Türkiye arasında geçmişte büyük sorun yaşanmıştı. Anayasa hazırlanırken TBMM'nin uluslararası anlaşmaların onayıyla ilgili yetkisinin artırılması gerekir.

Hacettepe Üniversitesi'nin Anayasa Taslağında belli özelliği olan uluslararası anlaşmaların halkoylamasına sunulabileceğine dikkat çekilmiştir. "MADDE 107:...Ulusal egemenliği ilgilendiren veya egemenliğin veya egemenlik yetkilerinin uluslarüstü organlara devredilmesini öngören tek veya çok taraflı bir uluslararası andlaşma, sözleşme veya benzeri işlemler Cumhurbaşkanının, TBMM üye tamsayısının üçte birinin ya da kayıtlı seçmenlerin yüzde onbeşinin imzalı girişimi ile halkoyuna sunulabilir."

Egemenlik ve AB Üyeliği

Türkiye'nin AB'ye üyeliği mevcut anayasamız ile mümkün değildir. Çünkü Anayasanın 6'ncı maddesinde "Egemenlik, kayıtsız şartsız Milletindir. Türk milleti, egemenliğini, Anayasasının koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır. Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz" denilmektedir.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlık çalışmaları sırasında kurulan Özel İhtisas Komisyonunun hazırladığı ve 1871/292 numara ile 1983 yılında yayınlanan AET raporunda (s. 95-96) AB'ye tam üyeliğin Anayasa'nın 6'ncı maddesine aykırı olduğu şöyle açıklanmıştır: "Türkiye'nin AET'ye tam üye olarak katılması halinde Roma Anlaşmasını ve AET organlarının yapmış olduğu tasarrufları kabul etmesi gerekmektedir. Böyle bir kabul bazı egemenlik yetkilerinin AET organlarına bırakılmasını, bazı yetkilerin ise katılma ile birlikte artık katılan devlet tarafından kullanılmamasını zorunlu kılmaktadır."

Değerlendirmenin devamında Anayasaya aykırılığın giderilmesi için bu maddeye egemenliğin uluslararası kuruluşlara kısmen devredilebileceğini ifade eden bir fıkranın eklenmesinin gereğine işaret edilmiştir. Böyle bir görüşün anayasaya konulmasının yararlı olacağını, o tarihte DPT AET Dairesi Başkanı olarak savunmuş idim.

Türkiye'nin AB'ye katılımının gerçekleşmesiyle Türkiye, "uluslarüstü" (supranational) yetkiyle donatıl-

mış olan bir kuruluşa üye olacaktır. Böylece AB’nin kurucu anlaşmaları ile AB organlarının aldıkları kararlar, diğer üye ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de doğrudan uygulanacak ve Topluluk hukuku ile ulusal hukuk çatıştığı zaman Topluluk hukukunun üstünlüğü kabul edilecektir. Diğer bir deyişle Türkiye, “topluluk müktesebatını” (acquis communautaire) oluşturan Konsey kararlarını, tüzükleri, diğer ülkeler ile yapılan anlaşmaları aynen kabul edecektir (Karluk, 2007, s. 542).

AB’ye üyelik, uluslararası değil, uluslararası bir kuruluşa katılmak demektir. AB, üye devletlerin egemen eşitliği üzerine değil, ulusal egemenlik yetkilerinin bir bölümünün AB karar organlarına devri ve bunun sonucunda AB’de egemenlik yetkilerinin belli alanlarda ortaklaşa kullanımı üzerine kuruludur. AB, üyelerinden devraldığı yetkileri kullanarak tüm üye devletleri, doğrudan ya da dolaylı olarak bağlayıcı hukuk normları koymaktadır. Bir üye devlet belirlecek hukuk normlarına, ulusal çıkarları sebebiyle karşı oy kullansa bile, oyçokluğu ile bu hukuk normları kendini bağlamaktadır (Karluk, 2011, s. 383).

AB hukukunun sonucu olan sisteme uyum sağlamak için üye devletlerin tamamı, adaylık başvurusu öncesinde ya da sonrasında egemenlik yetkilerinin devrini öngörmeyen hükümleri anayasalarından çıkarmışlardır. AB’nin derinleşme sürecindeki temel anlaşmalar olan Tek Avrupa Senedi, Maastricht ve Amsterdam Anlaşmaları’na uyum için anayasalarında egemenlik devri bulunmayan ülkeler anayasalarını değiştirmişlerdir.

Fransa, Maastricht Anlaşması’nı onaylamadan önce, 5’nci Cumhuriyet Anayasası’na bir madde koymuştur. Eğer ulusal hukuk Topluluk hukuku çatışması söz konusu olursa, bu durumda uluslararası hukuka üstünlük sağlayan düzenlemeleri AB üyesi ülkeler gerçekleştirmişlerdir.

Türkiye AB üyesi olduğunda TBMM’nin yasa çıkarma yetkisi, ancak Bakanlar Konseyi’nin çıkardığı hukuk normlarına aykırılık taşımadığı sürece geçerli olur. Devredilen yetkilerin geri alınması da söz konusu olamaz. Oysa 1982 Anayasası’nda yasama yetkisinin devredilemeyeceği (Md.7) çok açıktır. Yürütme yetkisi açısından da durum aynıdır.

Yargı yetkisi açısından da durum farklı değildir. AB’ye üye olduğunda, Adalet Divanı’nın vermiş olduğu ve temyiz yolu kapalı olan yargı kararları, ge-

rek Türkiye Cumhuriyeti’ni, gerekse onun uyuğunda bulunan gerçek ve tüzel kişileri bağlayacaktır. Yargı yetkisi, zorunlu yetki niteliğindedir. Üyelik sonrasında Türk makamları, Türk mahkemelerinde verilmeyen ve temyizi imkansız olan bu kararları icra etmek zorunda kalacaktır (Karluk, 2011, s. 405).

Üye olunmadan önce Adalet Divanı tarafından verilmiş olan eski kararlarla oluşan içtihatlar, AB müktesebatının parçası olmaları sebebiyle Türkiye için bağlayıcı olacaktır. Anayasamızın 9’ncü maddesinde öngörülen Türk mahkemelerinin yargı yetkisi, Adalet Divanı’nın sahip olduğu yargı yetkisinin alanı kadar daralacaktır.

Türkiye’nin AB’ye üyeliği durumunda, hem egemenlik kısıtlamalarına ve hem de yetki devrine gitmek gerekmektedir. AB’nin uluslararası niteliği ile 1982 Anayasası’nın egemenliğe ilişkin ilkeleri bağdaşmamaktadır. Bu sebeple, Anayasa’nın ilgili maddelerinin değişmesi söz konusudur. 1982 Anayasasının 90’ncü maddesinin 5’ncü fıkrasında, “*usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir*” denerek uluslararası anlaşmalar iç hukuk normlarıyla eşit düzeyde tutulmuştur ama bu düzenleme yeterli değildir.

Bu madde, 7 Mayıs 2004 tarihinde (RG. 22.05.2004, No. 25469) kabul edilen 5170 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun ile değiştirilmiştir. Yasa’nın 7’ncü maddesi ile 1982 Anayasası’nın 90’ncü maddesinin son fıkrasına şu cümle eklenmiştir: “*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.*” Bu fıkranın kapsamının genişletilmesi gerekir.

Anayasa’nın 7’ncü maddesinde yer alan “yasama”, 8’ncü maddesindeki “yürütme” ve 9’ncü maddesindeki “yargı” yetkileri ile bunları kullanan TBMM, Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu ve Bağımsız Mahkemelerin yetkileri, tam üyelik sonucunda sınırlanacaktır. Bu sebeple egemenlik yetkilerinin bir kısmının Topluluk kurumlarına devredilmesine imkan sağlayacak şekilde Anayasada gerekli değişiklikler yapılmak zorundadır.

AB’ye üye bir Türkiye’de TBMM’ce kabul edilen bir Yasa, Bakanlar Konseyi’nin çıkaracağı bir tüzüğe aykırı olursa, ulusal yasa yerine AB tüzüğü uygulanacaktır. Amsterdam Anlaşması ile değişik Roma

Anlaşması'nın 189'ncü maddesine göre tüzükler, kendine aykırı olan tüm ulusal mevzuatı yürürlükten kaldırır, bu mevzuatın yerini alır ve doğrudan uygulanır.

Adalet Divanı kararları çerçevesinde tüzükler ulusal anayasalarla çatışırsa, anayasalar değil tüzükler uygulanır. TBMM'nin yasa çıkarma yetkisi, ancak Bakanlar Konseyi'nin çıkardığı hukuk normlarına aykırılık taşımadığı sürece geçerli olur. Devredilen yetkilerin geri alınması da söz konusu olamaz. Oysa 1982 Anayasası'nda yasama yetkisinin devredilemeyeceği çok açıktır. ABAD kararlarının AB hukukunun uluslararası ayrıcalığa sahip olması, 1963 tarihli Van Gend (C-26/62) Kararı sonucunda mümkün olmuştur. Karar, Avrupa Toplulukları Kurucu Anlaşması'nın doğrudan uygulanabilirliğini ve AB hukukunun ulusal hukuka üstünlüğünü uygulamaya koyan ilk karardır.

Anayasalar sık değişen metinler olmadıkları için AB'ye üyelik durumunda egemenlikle ilgili olarak ortaya çıkabilecek sorunları gidermek amacıyla gerekli düzenleme şöyle yapılabilir: *"Egemenliğin kullanılması, ekonomik birleşme niteliğindeki uluslararası ekonomik kuruluşlara katılma durumunda, diğer üye ülkelerle eşit şartlar altında olmak kaydıyla kuruluşların yetkili organları yararına sınırlanabilir."*

AB üyesi ülkeler, üyeliği öngören anlaşmaları halkoyuna sunmak yoluna gitmişlerdir. Benzer durumda uluslararası anlaşmaların onaylanmasına ilişkin anayasaya şöyle bir madde konmasında yarar vardır: *"Uluslararası kuruluşlara katılma anlaşmalarının onaylanması için bu konudaki yasanın halkoylanması ile kabulü şarttır. Halkoylamasıyla kabul edildikten sonra yürürlüğe konulan uluslararası anlaşmalar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz."*

TİSK'in, AB'ye üyelik sürecinde üyeliğe ilişkin anlaşmanın onaylanması konusunda anayasada yer alacak düzenleme konusundaki önerisi şöyledir: AB'ye Katılım Anlaşması'nın yürürlüğe girebilmesi; halkoyuna sunulması, TBMM'de nitelikli çoğunlukla kabulü ve diğer üye devletlerle eşit koşullarda olmasına bağlıdır (TİSK, 2011, s. 7).

MÜSİAD'ın anayasa taslağı önerisinde egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğu tanımı yerine, egemenliğin sahibinin millet olduğunun vazgeçilmezliği vurgulanmış, Türk milleti kavramı, etnik kimliklerin ötesinde, ortak kimlik olarak görülmüştür. Avrupa Birliği gibi egemenlik yetkilerinin devri ya da payla-

şılmasını gerektiren ulusüstü organlara üyeliğe ilişkin anlaşmaların onaylanması, zorunlu halkoylaması şartına bağlanmıştır. Ayrıca, anayasanın değiştirilme usulüne ilişkin olarak, TBMM'nin dışında, 2 milyon seçmene de anayasa değişikliği teklifi sunma hakkı getirilmesini önermiştir.

Beşte üç ve üçte ikiden az çoğunlukla kabul edilen teklif için zorunlu halkoylaması öngörülürken, üçte iki çoğunlukla kabul edilen bir teklifin Meclisin kararı ile halkoylamasına gidilebileceğini önermiştir. Böylece, Cumhurbaşkanının bu çoğunlukta kabul edilen bir değişikliği halkoylamasına sunma yetkisi olmayacaktır. Bu şekilde bir hükmün anayasa konulması, ileride anayasa değişiklikleri konusunda ortaya çıkabilecek sorunları ortadan kaldıracaktır.

Uluslararası anlaşmaların yasalardan üstün olduğu kabul edilmiş ve yasaların Anayasa ve anlaşmalara aykırı olamayacağı ifade edilmiştir. Anayasa ile yorum yoluyla giderilemeyecek açıklıkta bir çatışma içinde olan anlaşmaların uygun bulma yasasına karşı, Anayasa Mahkemesi'ne dava açılabilmesine imkan tanınmış, Anayasa Mahkemesine, yasaların Anayasa yanında, anlaşmalara da aykırılığını denetleme yetkisi verilmiştir (MÜSİAD, 2011).

Anadil Sorunu

1982 Anayasası'nın 3'ncü maddesinde *"Türkiye Devleti ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir"* denmiştir. 4'ncü madde de bu maddenin değiştirilmeyeceği hükme bağlanmıştır. Yeni anayasada bu hükmün aynen kalması bir zorunluluktur. Nitekim Hacettepe Üniversitesi Anayasa taslağı önerisinde de (Md.3) *"Türkiye Cumhuriyeti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Resmî dili Türkçedir."* ifadesi yer almıştır (Hacettepe, 2012, s. 3).

Fransız Anayasası'nın 2'ci maddesinde *"Cumhuriyetin dili Fransızcadır"* hükmü bulunmaktadır. İspanya Anayasası'nın 3'ncü maddesi şöyledir: *"Devletin resmi dili Kastilyancadır. Tüm İspanyolların bu dili bilme ödevi ve kullanma hakkı vardır."* Alman Anayasası'nda dil konusuna doğrudan değinilmemekle beraber Önsöz'de *"Alman Milleti, kendi Anayasa yapma yetkisine dayanarak, işbu Anayasayı kabul etmiştir... eyaletlerindeki Almanlar, Almanya'nın birliğini ve özgürlüğünü tamamlamışlardır. Böylece bu Anayasa bütün Alman milleti için geçerlidir"* denilerek Alman ulusunun dilinin Almanca olduğu belirtilmektedir.

Türk vatandaşı olan Kürtlerin anadillerine ilişkin talepleri, eğitim ve öğretimi aşan, başta sağlık, belediye-cilik ve adalet olmak üzere bütün kamusal hizmetleri kapsayan bir taleptir. Kürt kökenli Türk vatandaşların anadillerine ilişkin talepleri sadece Kürtçeyi yaşatmayı amaçlayan ve bir dili koruma amacına dayanmamaktadır. BDP ve diğer kuruluşlar Uzlaşma Komisyonu'na sunmak üzere hazırlıkları anayasa taslağında, Kürtçenin resmi dil olmasının yanı sıra, her düzey Kürtçe eğitim ve öğretim verilmesini talep etmiştir.

28 Mart 2012 tarihinde Joost Lagendijk, Zaman gazetesinde Türkiye'deki yeni anayasa süreciyle ilgili olarak Avrupa Parlamentosu'nda düzenlenen konferans izlenimlerini aktarmıştır (Zaman, 28.03.2012). Lagendijk yazısında; Kürt aydınlar Kemal Burkay ve Ümit Fırat'ın, mevcut Anayasa'daki 42'nci madde herhangi bir eğitim veya öğretim kurumunda Türk vatandaşlarına anadil olarak Türkçeden başka bir dilin öğretilmesini imkansız kıldığı için değiştirilmesi gerektiğini üzerinde durduklarını belirtmiştir.

Burkay ve Fırat bu görüşlerini, MetroPOLL Stratejik ve Sosyal Araştırma Merkezi'nin düzenlediği ankete cevap verenlerin %61,7'nin çocuklara, Türkçeyi de öğrenmeleri şartıyla, anadillerinde eğitim verilmesinin mümkün olabileceği sonucuna dayandırmışlar ve Türklerin çoğunluğunun da bu talebe sıcak baktıklarını açıklamışlardır. Oysa bu iddia doğru değildir. Türkçe, Kanun-i Esasi'den bu yana anayasalarda resmi dildir. Çokuluslu bir yapıya sahip Osmanlı Devleti'nde kamusal alanda ikinci dile izin verilmemiştir.

Türkçe dışında anadili olan tüm Türk vatandaşlarının ana dilini öğrenmek, konuşmak, yazılı ve görsel alanlarda serbestçe kullanmak hakkına sahip olması onların demokratik haklarıdır. Kürtçenin ikinci dil olarak kamusal alanda kullanılması bireysel bir hak ve özgürlük talebi değil, Türk ve Kürt uluslarından oluşan federatif bir yapı oluşturma talebidir. Bu talep demokratik bir hak gibi savunulsa da, üye olmak için 53 yıldır kapısında beklediğimiz Avrupa Birliği'nde kabul edilmemektedir.

Bir Avrupa Birliği üyesi olan Letonya'da Rusçanın ikinci resmi dil olmasına ilişkin yasa teklifi 18 Şubat 2012 tarihinde yapılan halkoylamasında reddedilmiştir. Kayıtlı seçmenlerin yaklaşık % 70'inin katıldığı oylamada sandık başına giden Letonyalıların %75'i Rusçanın Letonya'nın ikinci resmi dili olması önerisine hayır oyu vermiştir. Rusçanın ikinci resmi dil olabilmesi için oylamaya katılan seçmenlerin en az %51'inin evet oyu gerekliydi.

2,1 milyonluk Letonya nüfusunun yaklaşık %44'ünü oluşturan Rus kökenlilerin Rusçanın ülkede ikinci resmi dil olması talebi daha önce de Letonya Meclisi'nde görüşülmüştü. 2010 yılında 100 üyeli Letonya Meclisi'nde Rusçanın ikinci resmi dil olarak benimsenmesine yönelik bir yasa teklifi 34 milletvekilinin olumlu oyuna karşı 60 milletvekilinin hayır oyuyla reddedilmişti.

Kürt kökenli Türk vatandaşları devletin resmi dili olan Türkçeyi öğrenmek zorundadırlar. Bu, anadillerini unutmak anlamına gelmez. ABD yasalarına göre ABD vatandaşı olmak için aranan şartlardan birisi iyi ahlaklı olmak, bir diğeri ise İngilizce bilmektir. İngilizce bilmeyen ABD vatandaşı olamaz. Türkiye'de de Türkçe bilmeden Türk vatandaşı olunamayacağı açıktır. MÜSİAD'ın anayasa önerisinde eğitim ve öğretim dilinin Türkçe olduğu kabul edilmiş, ancak anadilde eğitim ve öğretim hakkı tanınmıştır.

Hürriyet Gazetesi'nde Mart 2012'de yayınlanan bir haber bu bakımdan ilginçtir. Berlin Yabancılar Dairesi, 34 yıldır Almanya'da yaşayan ve kulakları ağır işittiği gibi yürüme zorluğu çeken 79 yaşındaki Zebo Nine'ye "Almanca öğren ondan sonra gel" demiştir (Hürriyet, 05.03.2012). 34 yıldan beri Almanya'da yaşayan 1933 doğumlu Zebo Bozkurt'un süresiz yerleşme izni talebini değerlendiren Berlin Yabancılar Dairesi, talebin reddini yeteri kadar Almanca bilmediği gerekçesine dayandırmıştır.

Eğer Kürtçenin resmi dil olması isteniyor ise, tıpkı bir AB üyesi olan Letonya'daki gibi TBMM'de bu konu oylanır ve de bir halkoylaması yapılarak kökeni ne olursa olsun tüm Türk vatandaşlarına bu durum sorulur. Eğer TBMM ve halkoylamasında Kürtçenin de resmi dil olması istenirse, o zaman buna kimse itiraz edemez.

Vatandaş Girişimi

Yeni Anayasa'nın doğrudan demokrasi aracını da kapsayacak şekilde hazırlanması, Türkiye'de Kürt sorunu gibi temel sorunların çözülmesi için gereklidir. Bunun için yeni anayasa vatandaş girişimine açık olmalıdır. 13 Aralık 2007 tarihinde imzalanan ve 1 Aralık 2009'da yürürlüğe Lizbon Anlaşması ile getirilen Avrupa Vatandaş Girişimi (*European Citizens' Initiative*) için gerekli yasal altyapı Avrupa Birliği'nde oluşturulmuştur (EU, 2012a, s. 1).

Vatandaş girişimi ile 1 milyon AB vatandaşının imzasıyla Avrupa Komisyonu'na yasa önerisi götürülmesi ve halkın bire bir yasama işlemine katkıda bulunması öngörülmüştür. Anlaşmada, en az 1 milyon Avrupa vatandaşının Avrupa Komisyonu'nu, yetkileri çerçevesinde uygun yasa önerileri sunmaya davet edebileceği belirtilmiştir.

Avrupa Vatandaş Girişimi'nin uygulamasını düzenleyen Tüzük (Avrupa Parlamentosu ve Bakanları Konseyi'nin 211/2011 sayılı Tüzüğü) 16 Şubat 2011 tarihinde onaylanmış ve 1 Nisan 2011 tarihinde yürürlüğe girmesi öngörülmesine rağmen üye devletlerin iç hukuklarını Tüzüğe göre adapte etmelerinin zaman gerektireceği düşünüldüğü için tüzük 1 Nisan 2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu uygulama dünyadaki tek uluslararası doğrudan demokrasi aracı olma özelliğini taşımaktadır.

Girişim, Vatandaş Komitesi tarafından organize edilecektir. Komite'nin en az 7 farklı AB üye devletinden olmak üzere 7 üyeyi (organizatör) bünyesinde bulundurması gereklidir. Avrupa Parlamentosu milletvekilleri organizatörler arasında yer almamaktadır. Girişimin sonuca ulaşması için en az 1 milyon AB vatandaşının imzasıyla desteklenmesi, 1 milyon imzanın 7 farklı ülkeden gelmesi ve destekçi sayısının o ülkenin Avrupa Parlamentosu'ndaki milletvekili sayısının 750 katı olması (211/2011 sayılı Tüzük'te AB'ye üye devlet sayısının en az dörtte biri olması), AB Komisyonu'nun istenen alanda yasa önerme yetkisinin bulunması ve ortaya atılan görüşün AB değerlerine uygun bulunması gerekmektedir.

Girişimin Avrupa Parlamentosu'na dilekçe verme hakkı ile bir ilgisi yoktur. Bu hak Avrupa vatandaşlarına daha önceki anlaşmalarla tanınmıştı. Özel ve tüzel kişiler, bireysel olarak ya da diğer kişilerle birlikte hareket ederek AB'nin faaliyet alanını ilgilendiren ve o kişiyi doğrudan etkileyen durumlarda dilekçe verme hakkına sahiptirler ama yeni politika önerilerinde bulunamazlar. Oysa Avrupa Vatandaş Girişimi'nde 1 milyon Avrupa vatandaşının Avrupa Komisyonu'nu yeni politika girişimlerinde bulunmaya davet etme hakkı vardır.

Dilekçe hakkı, bireylerin, kişisel veya kamusal konularla ilgili dilek ve şikayetlerini yargı organı dışındaki resmi kuruluşlara sunabilme hakkıdır. Dilek şeklinde yapılan başvurularda resmi bir makamdan kendisi ya da kamusal bir iş için, yetkisi içinde olmak üzere bir eylem ya da bir karar istenmektedir. Bu hak, birey-

lerin kendileriyle veya kamusal işlerle ilgili olarak, tek başlarına veya topluca yargı dışında kalan devlet organlarına sorunlarını ileterek çözüm bulmalarını istemeleridir. Bu kapsamda bir insan hakkıdır. Bizde de Anayasamızın 74'ncü maddesinde bu hak düzenlenmiştir.

Oysa vatandaş girişiminde yeni politika girişiminde bulunarak vatandaşın doğrudan belli şartlar altında yasama hakkında bulunması mümkün olmaktadır. Bu kapsamda ekonomik hak ve özgürlüklerin kullanılması açısından AB'de olduğu gibi vatandaş girişimi benzeri bir hakkın anayasaya konulmasında yarar vardır.

Hacettepe Üniversitesi'nin Anayasa Taslağı'nda bu girişim şöyle düzenlenmiştir: *"XI. Yurttaş Girişimi MADDE 110- On sekiz yaşını doldurmuş yurttaşların yüzde biri TBMM'ne bir kanun teklifinde bulunabilir veya doğrudan-doğruya kanun koyucu yurttaş girişiminde bulunabilirler. Doğrudan doğruya girişim hâlinde teklif halkoyuna sunulur. Yurttaş girişiminin usul ve esasları kanunla düzenlenir."*

Taslağın Anayasanın Halk Girişimi Eliyle Kısmi Değişikliğini kapsayan 227'nci maddesi ise şöyledir: *"Kayıtlı seçmenlerin yüzde yirmisi tutarında imza toplanması şartıyla Yüksek Seçim Kurulu nezdinde girişimlerle kısmi değişiklik talep edebilir. Talep halkoylamasına sunulur ve kayıtlı seçmenlerin en az yüzde ellisinin halkoylamasına katılmış olması şartıyla onaylanan değişiklik teklifleri Anayasa hükmü olarak Resmi Gazetede yayımlanır...Halk girişimi yoluyla kısmi değişikliğin usul ve esasları kanunla düzenlenir."*

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nde hükümetlerin kendi siyasi tercihlerine göre liberal ya da devletçi ekonomi politikaları izlemelerinin önünde bir anayasal engel yoktur. Anayasa Mahkemesi 25 Ekim 1990 tarih ve K.1990/26 sayılı kararında *"Özel girişimlerin ulusal ekonominin gereklerine uygun yürütmesini sağlayacak önlemlerin alınması siyasi iktidarların tercihine bırakılmıştır. Her iktidar uygun bulunduğu önlemleri, Anayasada yer alan kurallara aykırı olmamak koşuluyla, kendi ekonomi politikası çerçevesinde belirler"* hükmü, hükümetlerin kendi politikalarını belirleme konusunda özgür olduklarının hukuki dayanağıdır. Anayasa Mahkemesi'nin bu kararından önce Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri kendi siyasi tercihlerine uygun ekonomi politikaları izlemişlerdir. (Karluk, 2007, s. 215)

Anayasa’nın 48’nci maddesi ile özel teşebbüsleri ulusal ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara göre koruma ve geliştirme görevi devlete verilmiştir. Devletin bu madde uyarınca yerine getirmesi gereken görev, özel teşebbüsün gelişmesini sağlayacak doğrultuda ekonomik ve sosyal politikalar uygulamak, özel teşebbüse güvenli çalışma ortamı sağlamaktır.

Son yıllarda küresel ekonomide ortaya çıkan ekonomik krizler, ülkeleri zor durumda bırakmaya başlamıştır. Bu sebeple yeni anayasaya Maastricht Anlaşması’nda olduğu gibi ekonomik ve finansal istikrar için gerekli olan temel kriterlerin konulmasında yarar vardır.

Anayasa değişikliğinin hayata geçirilmesi amacıyla çıkarılması gereken yasalarda özellikle AB üyeliği yolunda gerekli reformların hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesinin büyük önem taşımasına rağmen AB ile devam eden müzakere sürecinde gerekli ilerleme sağlanamamıştır.

Demokrasinin temel ilkeleri, laiklik, hukuk devleti ve sosyal devlet esasları, insan hakları, temel özgürlükler, yargının bağımsızlığı, pozitif ayrımcılık gibi hususların yer almasının yanında AB standartlarında çağdaş, demokratik ve laik bir anayasanın hazırlanmasında toplumun tüm kesimlerine görev düşmektedir.

Yeni Anayasa konusu, Mart ayı sonunda Avrupa Parlamentosu’nda TUSKON ve AP Türkiye Dostluk Grubu’nun düzenlediği konferansta tartışılmıştır. Avrupa Komisyonu ve Venedik Komisyonu’ndan da katılımın olduğu Konferans’ta Avrupa Komisyonu’nun Genişleme Genel Direktörlüğü Başkan Vekili Jooste Korte, “*Yeni anayasa ile birlikte hukukun üstünlüğü sağlanacaktır. Avrupa değerleri ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmeleri’ne uyan standartların olması gerekir... Bir seçim kaygısıyla yapılmamalı. Yeni anayasanın uluslararası boyutu, Türkiye’nin buradaki itibarını ve aktör statüsünü etkileyecektir. Biz de Komisyon olarak süreci yakından takip ediyoruz. Bu süreç ayrıca Türkiye ile AB’yi daha da yakınlaştıracığına inanıyoruz*” demiştir.

Avrupa Parlamentosu, 29 Mart 2012 tarihinde kabul ettiği ve Hollandalı Hıristiyan Demokrat Ria Oomen-Ruijten tarafından kaleme alınan İlerleme Raporu’nda yeni sivil anayasa sürecine destek vermiş, tüm siyasi parti ve diğer aktörlerin sürece yapıcı katkı sağlaması gereğini vurgulamıştır.

Rapor’da; yeni anayasa için bir model oluşturacak şekilde, tüm grup ve bireylerin haklarını koruyan, güçler ayrımını garanti altına alan, yargının bağımsızlığını ve tarafsızlığını sağlayan, orduya sivil denetim getiren bir anayasa tanımı yapılmıştır. Avrupa Parlamentosu, Türkiye’nin anayasa hazırlık çalışmaları sürecini desteklemektedir.

12 Ekim 2011 tarihinde kabul edilen Avrupa Komisyonu Türkiye İlerleme Raporu’nda anayasa ile ilgili şu değerlendirme yer almıştır: “*Yeni bir anayasa, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıklara saygı ve azınlıkların korunmasına saygı güvence altına alan kurumların istikrarını pekiştirecek ve Kürt sorunu dahil, uzun süreden beri var olan sorunları çözecektir. Hem Hükümet hem de muhalefet, özgürlükleri destekleyen yeni bir anayasa üzerinde çalışma taahhüdünde bulunmuşlardır. Tüm siyasi partiler ve sivil toplum dahil edilerek, mümkün olan en geniş katılımın sağlanması konusunda gereken titizliğin gösterilmesi gerekmektedir.*”

Bu kapsamda yeni anayasanın Avrupa Parlamentosu’nun belirlediği kriterlere uygun olarak ve de 2011 İlerleme Raporu’nun ışığında katılımcı bir şekilde hazırlanması, küresel dünyada ortaya çıkan ekonomik ve finansal krizlerden korunmak için bazı temel ekonomik kriterlerin anayasaya konulması, Türkiye’nin daha demokratik ve ekonomik krizlere daha dayanıklı bir anayasaya sahip olmasına katkı sağlayacaktır.

Yeni anayasa, farklı görüşlerin siyasi partiler ve sivil toplum örgütleri aracılığıyla katkıda bulunabildikleri katılımcı süreç içinde hazırlanmalıdır. Bu süreç anayasanın içeriği kadar önemlidir. Bu sebeple laik, demokratik, insan haklarını öne çıkaran, bağımsız yargıyı garanti altına alan ve ekonomik hükümler içeren bir anayasa, Türkiye’nin gerçek anlamda Batılı demokratik bir ülke olduğunu ortaya koyacak, Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinde Türkiye’nin önünü açacak, demokrasiyi pekiştirecek, AB’ye üyelik sürecine katkı sağlayacaktır.

Krallık dönemindeki mutlak otoritenin yetkilerinin kısıtlanmasından söz eden (Maga Cartadan) ve bunu demokrasi mücadelesi ile özleştiren düşünürler, konu ekonomik anayasa olunca, bu defa hükümetlerin izleyecekleri ekonomi politikalarını kısıtlayacağı için ekonomik anayasaya karşı çıkmaktadırlar. Bu bir çelişkidir. Önümüzde büyük bir fırsat bulunmaktadır. Bu fırsat iyi değerlendirilmelidir.

Yeni anayasaya bağlayıcı ekonomik hükümler konulmasına karşı çıkanlar olsa da, küresel dünya ekonomisinde meydana gelen krizlerden korunmak amacıyla Avrupa Birliği'nde olduğu gibi bazı temel ekonomik kriterlerin anayasaya konulmasında yarar vardır.

Avrupa Birliği süreci yeni anayasanın uygulama döneminde gerçekleşecek ise, egemenlik devrini kısıtlayan hükümlerin bu süreçte kaldırılması, vatandaş girişimine ilişkin bir hükmün anayasaya konulması ve çok tartışılan anadil sorununun Fransız ve İspanyol anayasalarındaki hükümlerin ışığında çözümlenmesi, daha demokratik ve çağdaş bir Türkiye için gereklidir.

Kaynakça

- Acar, İ. A. (2001).** "Türkiye İçin Açık Bütçe mi? Denk Bütçe mi?," *Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı* 7(2): 1393-1422.
- Akalın, G. (1994).** Anayasamızın Piyasa Ekonomisi ile Uyumlaştırılması: Mali ve Ekonomik Hükümler ile Sosyal ve Ekonomik Hak ve Ödevlerin Yeniden Düzenlenmesi. *Anayasa Yargısı, Anayasa Mahkemesi'nin 32. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiriler* (11): 71-78 . http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg11/gakalin.pdf (erişim tarihi 23 Haziran 2012).
- Akalın, G. (1997).** Ekonomik Demokratikleşme: Piyasa Ekonomisine Geçiş ve Anayasal İktisat, *Liberal Düşünce* 6(1): 13- 22.
- Aktan, C. C., Dileyici, D. ve Saraç, Ö. (2007).** Anayasal İktisat Perspektifinden Pratik Mali Anayasa (Vergi Anayasası) Teklifleri. *Kurumsal Maliye Politikası* (Ed. C. C. Aktan, D. Dileyici, İ. Y. Vural) içinde Seçkin Yayınları: Ankara.
- Aktan, Ç. C. (1997).** *Anayasal İktisat*. İz Yayınları: İstanbul.
- Aktan, Ç. C. (1999).** Anayasal İktisat Felsefesi ve Ekonomik Anayasa Reformuna Yönelik Eleştirilere Cevaplar I. *Demokratikleşme ve Yeni Anayasa 11*. Ankara: *Yeni Türkiye*.
- Avrupa Birliği Bakanlığı, (2011).** AB Ekonomik Yönetişim Sisteminde Yeni Dönem. http://www.abgs.gov.tr/files/EMPB/ab_ekonomik_yonetisim_sisteminde_yeni_donem_web.pdf (erişim tarihi 11 Temmuz 2012)
- Avrupa Parlamentosu, (2012).** *Türkiye Raporu*. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2012-0116&language=EN&ring=B7-2012-0189> (erişim tarihi 13 Ağustos 2012)
- Buchanan, J. M. (1997).** The Balanced Budget Amendments: Clarifying the Arguments. *Public Choice* 90(1):117- 138.
- Buchanon, J. M. (1986).** The Constitution of Economic Policy. http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1986/buchanan-lecture.html (erişim tarihi 1 Ağustos 2012)
- Caniklioğlu, M. D. (1998).** *Anayasa Arayışları ve Türkiye: Anayasal İktisat Eleştirisi*. BDS Yayınları: İstanbul.
- Collignon, S. (2010a).** Democratic Requirements for a European Economic Government. <http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/07710.pdf> (erişim tarihi 11 Haziran 2012).
- Collignon, S. (2010b).** Europe's Economic Government Or How To Use The Treaty For More Effective Economic Coordination in the Euro Area? European Parliament, IP/A/ECON/FWC/2009_040/C10. <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201006/20100610ATT75768/20100610ATT75768EN.pdf> (erişim tarihi 3 Ağustos 2012)
- Çağan, N. (1992).** Anayasal İktisat Olur mu? *Milliyet*, 03.06.1992. gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arxiv/1992/06/03 (erişim tarihi 8 Temmuz 2012)
- Çağan, N. (1997).** Yeni Sağın Ekonomik Anayasa Yaklaşımı. *Ekonomide Durum Dergisi* 3(4): 124-130.
- Çimen, A. (2011).** Yeni Anayasa Tartışmaları Bağlamında Ekonomi ile Ekonomik Hak ve Özgürlüklerin Durumu. *İdarecinin Sesi* (1): 26-29. http://www.tid.web.tr/ortak_icerik/tid.web/145/9-%20adnan%20%C3%A7imen.pdf (erişim tarihi 3 Ağustos 2012)
- Elster, J. (1995).** The Impact of Constitutions on Economic Performance. *Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics* 4(1): 209-226.
- Erhan, Ç. (2011).** Yeni Anayasa Yapılırken Dış Politika Unutulmamalı. *Türkiye Gazetesi*. 04 10.2011.

- EU, (2011). *Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu*. Avrupa Birliği: Brüksel.
- EU, (2012a). *European Citizens' Initiative*. <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/welcome> (erişim tarihi 7 Ağustos 2012)
- EU, (2012b). Six-pack? Two-pack? Fiscal compact? A short guide to the new EU fiscal governance. http://ec.europa.eu/economy_finance/articles/governance/2012-03-14_six_pack_en.htm (erişim tarihi 4 Ağustos 2012)
- European Central Bank, (2010). Reinforcing Economic Governance in the Euro Area, <http://www.ecb.int/pub/pdf/> (erişim tarihi 6 Temmuz 2012)
- Gök M., Biyan Ö. ve Akar S., (2012). Avrupa Birliği'nde Mali Kuralların Yeniden Düşünülmesi: Altılı Mevzuat Paketi ve Türkiye Değerlendirmesi. *BER* 3(1): 159-74.
- Görgün, S. (1992). Anayasal Borçlanma Politikası ve Devletin Borçlanma Yetkisinin Sınırlandırılması. *Ekonomik Anayasa Sempozyumu*. Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF, Takav Matbaası: Ankara.
- Göztepe, E. G. (2008). *Avrupa Birliği'nin Siyasal Bütünleşmesi ve Egemenlik Yetkisinin Paylaşılması Sorunu*. Seçkin Yayınevi: Ankara.
- Günay, A. ve Özen, A. (2002). Avrupa Birliği'nde Mali Disiplinin Sağlanmasına Yönelik Maastricht Kriterlerinin Anayasal İktisat Perspektifinden Değerlendirilmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* . 4(2) : 66-82. <http://www.sbe.deu.edu.tr/dergi/cilt4.say%C4%B12/4.2%20gunay.pdf> (erişim tarihi 5 Ağustos 2012)
- Hacettepe Üniversitesi, (2012). *Anayasa Taslağı* <http://www.hacettepe.edu.tr/Eklenti/715,hacettepe-universitesi-anayasa-taslagi-2012.pdf?0> (erişim tarihi 7 Temmuz 2012)
- Hürriyet, 05.03.2012
- Işık A., Sakal, M., Meriç M. (2010). Anayasal İktisat Teorisi ve Mali Kurallar: Türkiye'de Uygulanabilirliği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 15(2): 1-25. <http://sablonsdu.edu.tr/fakulteler/iibf/dergi/files/2010-2-1.pdf> (erişim tarihi 5 Ağustos 2012)
- İTO, (2011). *Yeni Anayasa Önerisi*. http://www.ito.org.tr/wps/portal/gazete-detay?WCM_GLOBAL_CONTEXT=ito_portal_tr/ito-portal/gazete/gzt-2011/gzt-2011-11/gzt-2011-11-25/4ceb158049398524befdf6b64ea4d8c (erişim tarihi 9 Ağustos 2012)
- Karlık, S. R. (2007a). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. Beta Basım A. Ş.: İstanbul
- Karlık, S. R. (2007b). *Uluslararası Kuruluşlar*. Beta Basım A. Ş.: İstanbul
- Karlık, S. R. (2007c). *Türkiye Ekonomisi*. Beta Basım A. Ş.: İstanbul
- Karlık, S. R. (2009). *Uluslararası Ekonomi*. Beta Basım A. Ş.: İstanbul
- Karlık, S. R. (2011). *Avrupa Birliği*. Beta Basım A. Ş.: İstanbul
- Kazgan, G. (1995). Anayasa ve Ekonomi. *Yeni Yüzyıl*. 25.05.1995.
- MÜSİAD, (2011). *T.C. Anayasa Önerisi*. <http://www.musiad.org.tr/AnayasaOnerisi.aspx> (erişim tarihi 3 Ağustos 2012).
- Oğuz, F. ve Kent, B. (2011). *Anayasa'da Ekonomik ve Ticari Hükümlerin Değerlendirilmesi ve Yeni Bir Anayasa İçin Öneriler*. İstanbul Ticaret Odası: İstanbul. <https://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/ito-anayasa-arastirmasi.pdf> (erişim tarihi 12 Temmuz 2012)
- Özbudun, E. (1992). Anayasa Hukuku Açısından Ekonomik Anayasa. *Ekonomik Anayasa Sempozyumu*. Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF, Takav Matbaası: Ankara.
- Rowley, C. K. (1997). Introduction: The Relevance of Public Choice for Constitutional Political Economy. *Public Choice*, 1(90), 1-10.
- Sakal, M. ve Şahin E. A. (2009). Anayasal İktisat. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 69-112.
- Savaş, V. F. (1994). Yeni Anayasa İçin Ekonomik Anayasa Önerileri. *Anayasa Yargısı*, (11): 215-226. <http://www.anayasa2011.com/wp-content/uploads/2011/05/Yeni-Anayasa-İçin-Ekonomik-Anayasa-Önerileri.pdf> (erişim tarihi 5 Mayıs 2012)

- Savaş, V. F. (2000).** *İktisadın Tarihi*. Siyasal Kitabevi: Ankara.
- Savaş, V. F. (2007).** *Anayasal İktisat*. İlke Yayınevi: Ankara.
- Schneider, F. (1992).** Politik Anayasa, Ekonomik Anayasa ve Anayasal Bütünlük. *Ekonomik Anayasa Sempozyumu*, Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF, Takav Matbaası: Ankara.
- Tan, T. (2001).** Ekonomik Düzen ve Anayasa. *Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı*. Türkiye Barolar Birliği: Ankara.
- TBMM, (2012).** *Yeni Anayasa*. <https://yenianayasa.tbmm.gov.tr/tesekkur.aspx> (erişim tarihi 7 Haziran 2012)
- TİM, (2012).** *Yeni Anayasa Hakkında Görüş ve Beklentiler*. http://anayasaizleme.org/wp-content/uploads/2011/11/Tim_ANAYASA_RAPO-RU_20120419_V2.pdf (erişim tarihi 8 Temmuz 2012)
- TİSK, (1997).** *Ekonomik Anayasa*. Ankara: TİSK Yayınları.
- TİSK, (2011).** *Ekonomik Anayasa Raporu: Anayasa'nın Temel Esasları ve Mali Ekonomik Hükümlerine İlişkin Görüş ve Öneriler*. TİSK Yayınları: Ankara. <http://www.tisk.org.tr/duyuru/rapor1.pdf> (erişim tarihi 3 Ağustos 2012)
- Türkkan, E. (1996).** *Ekonomi ve Demokrasi*. Turhan Kitabevi: Ankara.
- Voigt, S. (1997).** Positive Constitutional Economics: A Survey. *Public Choice* 90 (1-4): 11-53.
- Yereli, A. B. (1997).** Türkiye' de Demokrasinin Siyasal İktisadi ve Ekonomik Anayasa. *Yeni Türkiye* 3(13), 298-301.
- Yereli, A. B. (2011).** *Yeni Türkiye Cumhuriyeti Anayasası İçin Bir Ekonomik Anayasa Önerisi*. <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~aby/Ekonomik%20Anayasa%20Onerisi.pdf>. (erişim tarihi 15 Haziran 2012)
- Yüzbaşıoğlu, N. (2009).** Anayasa ve Ekonomi. *Gala-tasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 1(1): 3-26.
- Zaman, 28.03.2012.**
http://ec.europa.eu/taxation_customs/customs/customs_duties/declared_goods/european/index_en.htm
<http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/14-İSPANYA%20533-584.pdf>
<http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/08-ALMANYA%20209-276.pdf>
<http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/07-FRANSA%20169-208.pdf>
<http://www.anayasa.gen.tr/tbmm-yeni-anayasa.htm>
http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg11/gakalin.pdf
<http://www.anayasa2011.com/?p=11375>
<http://www.anayasa2011.com/wp-content/uploads/2011/05/Yeni-Anayasa-İçin-Ekonomik-Anayasa>
<http://www.bigpara.com/haber-detay/genel/iste-yeni-anayasa-paketi/700513.asp>
<http://www.constitution.org/cons/natlcons.htm>
<http://www.europarl.europa.eu/news/en/pressroom/content/20120330IPR42289/html/European-Citizens'-Initiative-starts-on-1-April>
<http://www.europarl.europa.eu/news/en/pressroom/content/20120330IPR42289/html/European-Citizens'-Initiative-starts-on-1-April>
<http://www.gumruk.gov.tr/tr-TR/abdisiliskiler/aaa/TARIC.pdf>
<http://www.tisk.org.tr/duyuru/rapor1.pdf>
<http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=2370>
[https://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/Amerika-EN\(21.6.1788\).pdf](https://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/Amerika-EN(21.6.1788).pdf)
<http://www.zaman.com.tr/politika/yeni-anayasa-calismalari-kongreler-yuzunden-gecikti/2005040.html>